

Makale Geliş | Received: 19.01.2025
Makale Kabul | Accepted: 16.02.2025
Yayın Tarihi | Publication Date: 28.03.2025
DOI: 10.20981/kaygi.1623085

Ayşe Gül ÇIVGIN

Doç. Dr. | Assoc. Prof.
Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bartın, TR
Bartın University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Bartın, TR
ORCID: 0000-0003-2838-6737
ag.civgin@gmail.com

Akıl ve Tutkunun Mücadelesi: Hume'cu Bir İrdeleme

Öz: Bu çalışmada amacımız felsefe tarihi boyunca akıl ile tutku arasında var olduğu düşünülen mücadeleyi veya savaşı Hume'cu bir perspektiften irdelemektir. Genel olarak söz konusu mücadeleyi aklın kazandığı veya kazanması gerektiği savunulmuştur. Oysa David Hume tutkuyu insan doğasının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirir, bu nedenle de onun işleyiş mekanizmasını ayrıntılı bir biçimde soruşturur. Bu sorgulama sonunda da meşhur ve bir o kadar da ilginç ifadesiyle *akıl tutkuların kölesidir* der. Ancak o, yanlış bir yargımızı düzelttiğimizde veya amaca ulaşmamızı sağlayacak araçların yetersizliğini keşfettiğimizde *tutkumuzun da aklımıza boyun eğeceğini* söyler. Çalışmamızda Hume'un ikinci ifadesinde dile getirdiği görüşünü de dikkate almak ve her ikisini birlikte değerlendirmek gerekliliğine dikkat çekmeye çalışacağız. Böylelikle akıl ile tutku arasında sanıldığı gibi herhangi bir mücadele olmadığını, her birinin işlevinin farklı olduğunu ve kendi işlevlerini yerine getirdikleri sürece birbirlerine karşıt olarak konumlandırılmalarının mümkün olmadığını ileri süreceğiz. Bu doğrultuda çalışmamıza, Hume'un tutkular hakkındaki görüşlerinin ayrıntılı soruşturmasını yapmakla başlayacağız.

Anahtar Kelimeler: Hume, Akıl, Tutku, İzlenim, İde.

The Combat of Reason and Passion: A Humean Analysis

Abstract: The aim of this study is to analyze the combat or conflict thought to exist between reason and passion throughout the history of philosophy from a Humean perspective. In general, it has been argued that reason wins or should win this combat. However, David Hume considers passion as an integral part of human nature and, for this reason, conducts a detailed investigation into its mechanism of functioning. As a result of this inquiry, he famously and intriguingly asserts that *reason is the slave of the passions*. However, he says that when we correct an erroneous judgment or discover the inadequacy of the means to achieve the end, *our passions will also obey to reason*. In this study, aim to draw attention to the necessity of considering Hume's view expressed in the second statement and evaluating both together. Thus, we will argue that there is no actual conflict between reason and passion, as commonly assumed, that their functions are distinct, and that they cannot be positioned

in opposition to one another as long as they fulfill their respective functions. Accordingly, we will begin our study with a comprehensive examination of Hume's views on the passions.

Keywords: Hume, Reason, Passion, İmpression, İdea.

Giriş

David Hume felsefe tarihinde genellikle ampirisizmi, nedensellik ve metafizik eleştirisiyle yaygın olarak bilinir. Ancak söz konusu düşünceleriyle dolaysızca bağlantılı olmak üzere özellikle tutkular, tutkuların akılla ilişkisi, ahlaki ayrımların kaynağı, ahlaki yükümlülüğün yapısı, erdemli bir yaşamın imkânı gibi meselelerle ilgili görüşleriyle de felsefe tarihine önemli katkılar yapmıştır. Bu konulardaki görüşlerini özellikle *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*'nin (1739-1740) İkinci kitabı "*Tutkular Üzerine*" ve Üçüncü Kitabı "*Ahlak Üzerine*" başlıklı kısımda ve *Tutkular Üzerine Bir Tez* (1757) eserlerinde dile getirmekle birlikte, *Denemeler* (1741-1742), *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* (1748) ve *Ahlakın İlkeleri Üzerine* (1751)¹ eserlerinin bazı kısımlarında ifade eder. Hume, *İnceleme*'de tutkular (*passions*)² hakkındaki görüşlerini, bilgi ve ahlak görüşleri arasında konumlandırarak ele alır. Bu şekilde bir konumlandırma tutkuların akıl ile ahlak arasında aracı bir rol oynaması bakımından adeta köprü işlevi gördüğünü söylemeye imkân tanır. Zira akıl ve tutkular akıl yürütme zincirinin tümünü meydana getirir. Üstelik *İnceleme*'nin Birinci Kitabında tutkular genel olarak algı özelde ise izlenim başlığı altında ele alınırken Üçüncü Kitapta ahlaki duygular doğrudan ve dolaylı tutkuların özel durumları olarak değerlendirilir.³ Bu bakımdan da akıl, tutku ve ahlak konularının iç içe geçtiği görülür.

---

¹ Hume'un *Ahlakın İlkeleri Üzerine* eseri, *İnceleme*'de dile getirdiği görüşlerin daha sade ve anlaşılır bir üslupla açıklamasından meydana gelmekle birlikte, ilahi ahlaki emirlere başvurmadan fayda ve ahlak duygusu temelinde nasıl bir ahlak sistemi tesis edilebileceği meselesine ayrıntılı bir biçimde odaklanması bakımından ondan farklıdır (<https://iep.utm.edu/hume>).

² Hume, tutkuları günümüzde duyguları, arzuları, istekleri de kapsayacak biçimde oldukça genel ve geniş bir anlamda kullanır.

³ Loeb (1977: 395-403), Smith (1966: 168-169) ve Hearn'ın (1973: 290) Hume'un ahlaki duyguları doğrudan tutkular, 'Ardal'ın ise dolaylı tutkular olarak sınıflandırdığı söyler. Bu yorumlardan her biri *İnceleme*'nin İkinci Kitabı ile Üçüncü Kitabı arasında (yani tutkular ile ahlak) yakın bağlantılar olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla ahlaki duygular doğrudan veya dolaylı tutkuların özel durumu olarak yorumlanması, İkinci Kitaptaki tutkuların ele alınmasını Üçüncü Kitaptaki ahlaki duyguların

Hume aklın tek başına iradenin bir güdüsü olmayıp “tutkuların kölesi” olduğunu ileri sürerek ahlaki ayrımların akıldan türetilmeyip ahlak duygusundan türetildiğini iddia eder. Bununla birlikte yanlış bir yargımızı düzelttiğimizde veya amacımıza ulaşmayı sağlayacak araçların yetersizliğini keşfettiğimizde *tutkularımızın da aklımıza boyun eğeceğini* söyler. Bilindiği üzere Antik Çağdan beri pek çok filozof tutkuları olumsuz şeyler olarak düşünmüş ve akla kaşıt konumlandırmıştır.⁴ Gerek Orta Çağ felsefesinde gerekse Modern felsefede de aynı görüş kısmi değişikliklerle birlikte aynen devam etmiştir. Tutkuların kötülüğün kaynağı olduğu, bu yüzden de ehlileştirilmesi veya bastırılması gerektiğine inanılmıştır. Zira ideal ve bilgili bir insanın iradesi güçlü, tutkularına hâkim, akli rehber edinmiş bir kişi olduğu tasavvur edilmiştir. Bu bağlamda akıl ve tutku arasında bir mücadele veya çatışma olduğu; bu mücadelede de aklın galip geldiği veya gelmesi gerektiği kabul edilmiştir. Buna karşılık Hume, tutkuları insan doğasının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiş, bu nedenle de onların işleyiş mekanizmasını soruşturmayı amaçlamıştır.⁵ Nitekim *İnceleme* eserindeki temel gayesinin yeni bir insan doğası bilimi geliştirmek olduğu dikkate alınırsa tutkular hakkındaki görüşleriyle bu bilimin kapsamını daha da genişletmek istediği söylenebilir. Hume'un bu yaklaşımı, geleneksel anlayışlara önemli bir eleştiri ve alternatif sunmaktadır.

---

anlaşılmasında merkezi bir öneme sahip kılmaktadır. Ancak Loeb ahlaki duyguların ne doğrudan ne de dolaylı tutkular olmadıklarını, bu yüzden de *İnceleme*'nin İkinci ve Üçüncü Kitapları arasında sanılanın aksine çok az bir yakınlık olduğunu ileri sürerek diğer yorumculardan ayırır.

⁴ Merrill'in ifade ettiği gibi (2008: 206) genel olarak Platon'dan (yaklaşık M.Ö. 427-349) bu yana filozoflar, akıl ve tutkuyu bir savaşta karşı karşıya gelmiş iki düşman olarak tasvir etmişler ve rasyonel varlıkların eylemlerini aklın emirlerine uydurmak zorunda olduklarını iddia etmişlerdir. Hume, bu filozofların temel doktrininin, yani aklın tutkular üzerindeki önceliğinin tamamen yanlış olduğunu, kendi başına bizi asla bir şey yapmaya ya da yapmaktan vazgeçmeye sevk edemeyeceğini ileri sürer. Nitekim Hume'a göre akıl, idelerin soyut ilişkileriyle (örneğin matematiksel kanıtlamalarla) ya da deneyimlerden öğrendiğimiz nedensel ilişkilerle ilgilenir.

⁵ Hume (1976: 68) dünyanın başlangıcından beri insan soyunda görünen tüm eylem ve girişimlerin kaynağında da farkı derecelerde olsa ihtiras, para hırsı, ben sevgisi, boş gurur, dostluk, eli açıklık, kamu duygusu gibi tutkuların bulunduğunu söyler.

Bu çalışmada amacımız felsefe tarihinde süre gelen akıl ve tutku arasındaki mücadeleyi Hume'cu bir perspektiften irdelemektir. Bunu yaparken onun meşhur *akıl tutkuların kölesidir* görüşünü ele almakla birlikte, yanlış bir yargımızı düzelttiğimizde veya amaca ulaşmamızı sağlayacak araçların yetersizliğini keşfettiğimizde de *tutkumuz aklımıza boyun eğer* ifadesini de dikkate almanın gereğine dikkat çekeceğiz. Böylelikle aslında akıl ve tutku arasında sanıldığı gibi herhangi bir mücadele olmadığını, her birinin işlevinin farklı olduğunu ve kendi işlevlerini yerine getirdikleri sürece birbirlerine karşıt olarak konumlandırılmalarının mümkün olmadığını ileri süreceğiz. Bu doğrultuda çalışmamıza, Hume'un tutkular hakkındaki görüşlerinin ayrıntılı soruşturmasını yapmakla başlayacağız.

1. Tutkular

Hume düşünce sisteminin temelini teşkil eden algıları, izlenim (*impression*) ve ide(a) (*idea*) – bir başka deyişle duyum ile düşünüm- olarak ikiye ayırır. Kısaca ifade edilirse izlenimler “tüm duyularımızı, tutkularımızı ve duygularımızı” içerir ve büyük bir güç ve şiddetle zihnimize girerken ideler ise izlenimlerin “soluk imgelerinden” meydana gelir (Hume 2009: 1.1.1.1: 17).

İzlenimler, orijinal / ilksel izlenimler (dış duyum / duyum izlenimleri) ve ikincil izlenimler (iç duyum / refleksiyon izlenimleri) olmak üzere tekrar ikiye ayrılır: “İlksel izlenimler ya da dış duyum izlenimleri herhangi bir önceleyen algı olmaksızın ruhta beden yapısından, cansızlardan ya da nesnelere dışsal örgenler üzerine uygulanmasından doğan izlenimlerdir. İkincil ya da iç duyusal izlenimler ise bazı ilksel izlenimlerden ya dolaysızca ya da tasarımların [idelerin] araya girmesi yoluyla ortaya çıkan izlenimlerdir” (Hume 2009: 2.1.1.1: 191). Duyum izlenimleri tüm duyularımızın yanı sıra haz ve acı algularımızı; refleksiyon izlenimleri ise tüm tutkularımızı ve onlara benzeyen diğer duygularımızı içerir. Orijinal izlenimler önceki algularımızdan bağımsız olmalarına karşılık, ikincil izlenimler daha önceki izlenimlerimize veya idelerimize bağlıdır.

Hume (2009: 2.1.1.2: 191) duyum izlenimlerinin anatomi ve doğa felsefesi konularına ait olduğunu düşündüğünden incelenmelerini onlara bıraksa da bedensel acıları ve hazları içeren duyum izlenimlerinin, refleksiyon izlenimlerinin doğal kaynakları olduğunu söylemeyi ihmal etmez. Nitekim bedensel acı ve haz hem birçok tutkunun kaynağını oluşturur hem de iyi ve kötüyle doğrudan bağlantılıdır. Zira bunlar ya hissedildikleri anda ya da daha sonra hatırlandıklarında birçok tutkuya yol açarlar (Hume 2009: 2.1.1.2: 191). Örneğin gut atağı geçiren bir kişinin çektiği acı duyumunu, onda korku, endişe gibi tutkulara neden olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu tutkuların sadece mevcut acı duyumun olduğu durumda değil aynı zamanda geçmişte neden olduğu acı duyumun hatırlanmasından veya gelecekte de aynı acıya neden olabileceğinin tasavvur edilmesinden de kaynaklanabilmesidir.

1.1. Dingin ve Şiddetli Tutkular

Hume (2009: 2.1.1.3: 191) refleksiyon izlenimlerini, eş deyişle tutkuları ve onlara benzeyen diğer duyguları, dingin (*calm*) ve şiddetli (*violent*) olmak üzere ikiye ayırır: “Eylemdeki, bileşimdeki ve dışsal nesneleredeki güzellik ve biçimsizlik duyguları ilk türdendir. Sevgi ve nefret, keder ve sevinç, gurur ve kendini küçük görme ise ikinci türden.” Dingin olanlar ahlaki ve estetik yargılarımızla da ilişkili olan haz ve acı duyumlarıyla ilgilien şiddetli olanlar tutkularımızın büyük kısmını oluşturur. Ancak Hume (2009: 2.1.1.3: 191) dingin ve şiddetli ayrımının kesin olmadığını da ekler: “Şiir ve müzikteki o esrime anı sık sık çok yüksekliklere ulaşır; öteki izlenimler ya da daha doğru bir ifadeyle tutkular da bozular ve öyle yumuşak bir heyecan halini alabilirler ki, bir bakıma algılanamaz olurlar.”

Bununla birlikte Hume'a göre (2009: 2.3.3.8: 279) zihnin farklı bir duyum üretmeyen veya duygu ve algı tarafından doğrudan ayırt edilmeyen eylemlerinin aynı olduklarını düşünmek doğaldır. Ancak bu yanlış bir düşüncedir. Dingin tutkularımızın eylemlerimiz üzerindeki etkisini de aklımızın etkisi sanmamız bu doğal ancak yanlış düşünceden kaynaklanır. Benzer bir biçimde ister dingin isterse

şiddetli olsun tutkularımızın tümü aslında eylemlerimizi dolayısıyla da irademizi etkileseler de tutkularımızın ne kadar şiddetli olursa üzerimizdeki etkilerinin de o derece şiddetli olacağını düşünmemiz doğal fakat doğru olmayan bir düşüncedir. Gerçekten de Hume'a göre (2009: 2.3.3.10: 280; 2007 24) zihin gücü (*strenght of mind*), tam olarak dingin tutkuların şiddetli olanlar karşısındaki üstünlüklerini ifade eder. Ancak tutkuların ve isteklerin kışkırtmalarına boyun eğmeyecek kadar sürekli olarak bu güce ya da erdeme bağlı kalan ve sahip olan hiçbir insan da yoktur.

Bir tutkunun dingin mi yoksa şiddetli mi olacağını belirleyen pek çok faktör vardır. Mesela bir tutkunun nedeninin yakınlığı ya da uzaklığı, o tutkunun dingin mi yoksa şiddetli mi olacağını belirler. Yine bazı alışkanlıklarımız, tekrarlayan ve sürekli deneyimlerimiz bir şeye olan ilgimizi arttırıp şiddetli tutkulara yol açabilirken böyle bir durum söz konusu olmadığında o şeye ilgimiz azalıp dingin tutkulara yol açabilir. Elbette yeni deneyimlerimizin de tutkularımızı güçlendirip şiddetlendirmede önemli etkileri vardır, çünkü her yeni deneyim heyecanlanmamızı sağlayarak ilgimizi kendi üstüne çekebilir (Hume 2009: 2.3.5: 282). Zira her yeni deneyimimize dair tutkumuz geçmiştekenden daha canlı ve güçlü olduğu için bizi daha da fazla etkileyebilir.

1.2. Doğrudan ve Dolaylı Tutkular

Hume (2009: 2.1.1.4: 192) tutkuları doğrudan (*direct*) ve dolaylı (*indirect*) tutkular olmak üzere de ikiye ayırır: “Doğrudan tutkularla iyilik ya da kötülükten, acı ya da hazdan dolaysızca doğan tutkuları kastediyorum. Dolaylı tutkularla ise aynı ilkelerden, ama başka niteliklerin de dâhil olmasıyla ortaya çıkanları. (...) Yalnızca genel olarak belirtebilirim ki, gurur, kendini küçük görme, hırs, kibir, sevgi, nefret, kıskançlık, acıma, kin ve cömertliği, onlara dayananlarla birlikte, dolaylı tutkular başlığı altında düşünüyorum. Doğrudan tutkular başlığı altında ise istek, isteksizlik, keder, sevinç, umut, korku, umutsuzluk ve güveni ele alıyorum.”

1.2.1. Dolaylı Tutkular

Dolaylı tutkularla doğrudan olanlara oranla çok daha fazla ilgilenen Hume, *İnceleme*'nin "Tutkular Üzerine" başlıklı kısmının yarısından fazlasını bu konuya ayırır. Temel dolaylı tutkular gurur ve kendini küçük görme⁶, sevgi ve nefret gibi yalın tutkulardır.⁷ Hırs, kibir, haset, acıma, kötülük, cömertlik vb. tutkular ise bu dördünden türer. Dolaylı tutkular, diğer tüm tutkular gibi basit ve tekdüze izlenimlerden meydana gelseler de onları ya da diğer herhangi bir tutkuyu doğru bir şekilde tanımlamak imkânsızdır. Yine de onların ortaya çıkış koşullarını veya nedenlerini tespit etmek mümkündür (Hume 2009: 2.1.2.1: 192). Dolaylı tutkular doğrudan olanlara kıyasla daha karmaşık bir şekilde ve amaçlılıkla ortaya çıkmalarına rağmen yine de haz ve acı duygusunu içerirler. Dolaylı olarak adlandırılmaları, daha önceki bir haz ya da acı duygusunun etkisiyle meydana gelmeleri nedeniyledir. Örneğin güzel bir ev haz ve zevk verebilir. Ancak bu evin sahibiysek evimizle gurur duyduğumuz gibi böyle bir eve sahip olmaktan dolayı da kendimizle de gurur duyarız.

Dolaylı tutkular her ne kadar ilgili oldukları nedenle bağlantılı olsalar da nedeninden farklı bir nesneye sahiptirler ve bu neden de "tutkular üzerinde etkide bulunan nitelik ve niteliğin içinde bulunduğu özne" olmak üzere iki alt bölüme ayrılır (Hume 2009: 2.1.2.6: 193). Hume'a göre (2009: 2.1.5.5: 198) dolaylı tutkular "izlenimler ile ideler arasındaki çifte ilişkiden (*double relation of ideas and impressions*)" kaynaklanır: "Tutkuyu uyaran neden doğanın tutkuya yüklediği nesne ile ilişkilidir; nedenin ayrı olarak ürettiği duyum da tutkunun duyumu ile tasarım [ide] ve izlenimlerin bu çifte ilişkisinden tutku türer." Bu ilişkiyi şu şekilde ifade etmek mümkündür:

---

⁶ Kendini küçük görmeyi genellikle olumlu bir özellik gibi düşünme eğiliminde olsak da Hume "aşağılanma, değersizleştirme" anlamlarına gelecek şekilde olumsuz kullanır.

⁷ 'Ardal (1966: 17-40) söz konusu dolaylı tutkuların insanları değerlendirmenin dört temel ancak önyargılı yolu olduğuna bu yüzden de onların Hume'un karakter değerlendirmesinin anlatımı için önemli olduklarına dikkat çeker.

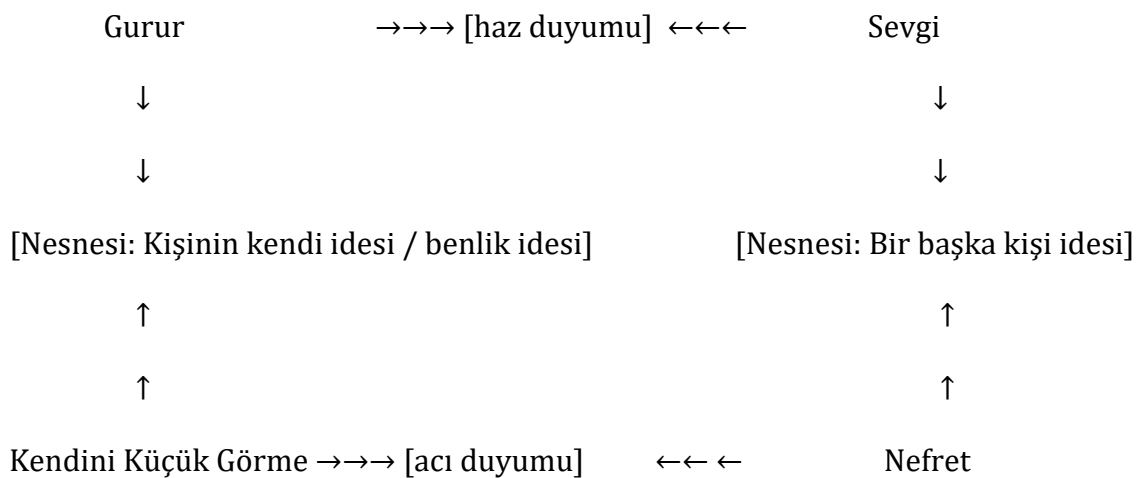
Dolaylı Tutkular		Nesnesi	
		Benlik	Bir başkası
İzlenimi	Haz duyumu	Gurur	Sevgi
	Acı duyumu	Kendini Küçük Görme	Nefret

Dolaylı tutkuların nesnesi benlik veya diğer kişiler; nedenleri ise güzel ev, erdemli bir karakter vb. olabilir. Örneğin güzel bir eve sahip olmaktan duyduğumuz gururun nesnesi kendi benliğimizdir ve nedeni ise benliğimizle ilişkili olan hoş giden ya da haz veren niteliktir (güzel ev). Burada duyum izlenimleri benzer tutkularla, neden ideleri ise çeşitli çağrışım ilkeleri aracılığıyla tutkunun nesnesiyle ilişkilendirilir. Hume bu ikinci izlenimi, tutkunun kendisi olarak (yani gurur) tanımlar. Bir başka ifadeyle evimize dair idemiz bize haz verir ve bu hazzı da benzerlik çağrışım ilkesi yoluyla gurur duygusuyla ilişkilendiririz. Gurur duygusu sadece evimizi değil ayrıca kendimizi de gururun nesnesi olarak görmemize neden olur. Kendimiz hakkındaki idemizi, gururumuzun nesnesi olan güzel ev izlenimimizle ilişkilendirir böylece hem kendimizle hem de evimizle gurur duyarız. O halde, gururun ortaya çıkışı, haz veren hoş bir hissin gururla ilişkilendirilmesi ve bu hoş hissi yaratan şeyin de “benlik” fikriyle bağlantılandırılmasıyla söz konusu olur. Kısacası, izlenimler ve ideler arasındaki çifte ilişki sayesinde, gururla bağlantılandırılan ve haz veren hoş duygu, gururun değişmez nesnesi olan benlik idesiyle ilişkilendirilmiş olur. Nitekim “doğa belirli izlenim ve tasarımlara [idelere] bir tür çekim vermiştir ki, bu çekimle onlardan biri ortaya çıkar çıkmaz, doğal olarak bağlantılığını getirir” (Hume 2009: 2.1.5: 200).

Hume, izlenimlerin ve idelerin çağrışım yoluyla bir araya gelmesi sonucunda kendimizle ilişkili olan tüm hoş nesnelere gurura (*pride*), hoş olmayanların ise kendini küçük görmeye (*humility*) neden olmasını beş nitelikle açıklar. Gurur duymak için (1) hoşumuza giden nesnelere yakın ilişkimiz olmalıdır. (2) Yakın ilişkide olduğumuz nesnelere bize özgü ya da çok az kişiye özgü olmalıdır. (3) Hoşumuza giden ve bizimle yakın ilişkili olan nesnelere açık ve seçik olmalı ve bu husus başkaları tarafından da bu şekilde fark edilebilir olmalıdır. (4) Söz konusu nesnelere tutarsız olmamalı ve belirli bir süre boyunca bizimle ilişkili olmalıdır. (5) Genel kuralların veya maksimlerin tüm tutkular üzerinde önemli etkileri vardır. Bunlara ilaveten, çok gururlu olanlar ve gururlarına çok değer verenler her zaman en mutlu kişiler olmadığı gibi, alçakgönüllü olanlar da her zaman en mutsuz olanlar değildir. Ancak kötülükler ve olumsuzluklar gururumuza dokunarak bizi mutsuz da edebilir (Hume 2009: 2.1.6: 200-203).

Dikkat edilirse bu niteliklere sahip olarak meydana gelen dolaylı tutkulardan gurur ve kendini küçük görmenin dolaysız nesnesi her zaman kişinin kendisidir; oysa sevgi ve nefretin nesnesi her zaman başkasıdır (Hume 2009: 2.2.1.2: 225). Gurur ve sevgi, hoş giden kabul edilebilir tutkulara; alçakgönüllülük ve nefret nahoş tutkulara karşılık gelir. Ancak Hume, söz konusu tutkuların birbirleriyle bir karenin köşeleri gibi belirli bir düzen ve bağlantı içinde olduklarını düşünür. Bu düzen ve bağlantı şu şekilde görselleştirilebilir:

Farklılıklarına rağmen gurur ve kendini küçük görme ile sevgi ve nefret arasındaki bu koşutluk, Hume'a göre (2009: 2.2.2: 227-236), izlenimler ile ideler arasındaki çifte ilişkinin dolaylı tutkuları ürettiği görüşünü tümüyle destekler niteliktedir. Ancak o hiçbir kuşkuyla yer vermemek için bu görüşünü destekleyip doğrulayacak sekiz düşünce deneyinden⁸ yararlanır. Bunlar sırasıyla şöyledir: (1) Kişinin kendisine ya da herhangi birine (örneğin A kişisine) ait olmayan ve haz ya da acı da vermeyen bir nesne (örneğin sıradan bir taş), iki kişide de hiçbir tutku meydana getirmeyiz. Zira her iki ilişkiden de yoksunluk (hem herhangi bir kişiye ait olmama hem de haz ya da acı duyumu vermeme) herhangi bir tutku üretmez. (2) Kişinin kendisine ya da herhangi birisine (örneğin A kişisine) ait olan ancak haz ya da acı vermeyen bir nesne (örneğin sıradan bir taş), her iki kişide de hiçbir tutku yaratmaz. Zira ilişkilerden sadece birinin olması (taşın kişinin kendisine ya da A kişisine ait olması ancak haz ya da acı vermemesi) hiçbir tutku üretmez. (3) Kişinin kendisine ya da herhangi birisine (örneğin A kişisine) haz veren ancak ikisine de ait olmayan bir nesne ne gurur ne de sevgi meydana getirir. Zira ikinci deneyde olduğu gibi yine ilişkilerden sadece birinin olması (bu kez, nesnenin kişinin kendisine ya da A kişisine haz vermesi ancak kişinin ne kendisine ne de bir başkasına ait olması) hiçbir tutku üretmez. Fark edileceği üzere ilk üç düşünce deneyi izlenimler ve idelerle ilişkisi olmayan ya da sadece tek bir ilişkisi olan nesnenin ne gurura ne kendini küçük görmeye ne sevgiye ne de nefrete neden olacağını doğrular niteliktedir. (4) Kişinin kendisine ait hoşça giden bir nitelik (örneğin erdemlilik veya güzellik) kişinin kendisinde gurura ve arkadaşında ise saygıya neden olur; benzer bir biçimde arkadaşımıza ait hoşça giden bir nitelik (örneğin erdemlilik veya güzellik) onda gurura, bizde ise saygıya neden olur. Hoşça gitmeyen bir nitelik söz konusu olduğunda da sonuç benzer şekilde geçerlidir. (5) Kişiyle yakından bağlantılı

---

⁸ Hume'un söz konusu düşünce deneyleri aslında her bir kişinin kendi gündelik hayatında basitçe gözlemleyip deneyimleyebileceği duygu durumu örnekleri olarak yorumlanabilir. Hume'un düşünce deneyleri hakkında Türkçe literatürde önemli çalışmalar mevcuttur (Yazıcı 2024; Zırhloğlu 2021). Bununla birlikte duygu görüşünü insan doğası veya ahlak görüşüyle bağlantısında ele alan ayrıntılı çalışmalar da vardır (Kılıç 2005; Kılıç 2022).

olan bir kişinin mesela kardeşinin hoşça giden bir niteliği (örneğin erdemliliği veya güzelliği), kişinin kardeşine saygı duymasına ve aynı zamanda kendisiyle de gurur duymasına neden olur. Kişinin kardeşinin olumlu niteliğinden dolayı duyduğu haz sadece ona olan saygısından değil aynı zamanda gururundan da kaynaklanır. Zira Hume'a göre hiçbir şey akrabalarımızın olumlu niteliklerinden daha büyük bir gurur kaynağı olmadığı için kardeşimizin erdemliliğine veya güzelliğine duyduğumuz saygı tutkular arasındaki geçişle birlikte gurur da üretir. (6) Erdemlilik veya güzellik gibi hoşça giden bir niteliğin kişinin kendisine ait olması, kardeşine saygı duymasına neden olmaz. Bir başka ifadeyle kişinin kendisiyle gurur duyması veya kendisini küçük görmesi her zaman başkalarıyla ilgili bir tutkuya, sevgiye ya da nefrete dönüşmeyebilir. Zira kişinin kendisiyle ilgili tutkuları ve düşünceleri bir başkasına dair -ki bu örnekte başkası kardeşidir- tutkularından ve düşüncelerinden her zaman daha canlı ve güçlüdür. Bu yüzden kendimizle gurur duymamız kardeşimize saygı duymamızı gerektirmez. (7) Tutkularımız (örneğin sevgimiz), bir nesneden diğerine kolayca geçerek genişleyebilir. Örneğin bir dostumuzu sevdiğimizde genellikle onun ailesini ve arkadaşlarını da severiz. Hume'a göre bu geçiş ve genişleme, önemli ve büyük olandan daha küçük ve önemsiz olana doğru gerçekleşir. Mesela babadan dolayı oğlunu, efendiden dolayı hizmetkârını veya prensten dolayı halkını severiz. (8) Bir kişinin beğenisi ve övgüsü, o kişiye saygı duymamıza neden olur. Burada dikkat edilmesi gereken kişinin övgüsünün aslında bizde yarattığı gurur tutkusunun (ki bu tutkunun nesnesi benlik idemizdir), bizi bu kişiye saygı duymaya (ki bu tutkunun nesnesi ise bir başkasıdır) yönelttiğidir. Buradaki geçiş sadece kendimizle bir başkası arasındaki ilişkiden değil aynı zamanda o kişinin kendimizle gurur duymamızı sağlayan övgüsünden kaynaklanır.

Bununla birlikte Hume, başkalarına duyduğumuz sevgi ya da nefretin, onların eylemlerinden aldığımız haz ya da acıyla doğru orantılı olduğunu ileri sürer. Nitekim şöyle söyler: "Hizmetleri, güzelliği ya da dalkavukluğu yoluyla kendini bize yararlı ya da hoş kılmanın bir yolunu bulan herkes sevgimizden emindir; tıpkı, öte yandan, bize zarar ya da rahatsızlık veren herkesin hiçbir zamana öfke ya da

nefretimizi uyandırmadan yapamaması gibi” (Hume 2009: 2.2.3: 236). Elbette kişilerin eylemlerini bilerek ve isteyerek yapıp yapmadıkları, karakter özellikleri, niyetleri de sevgi ve nefret nedenidir. Örneğin kaza sonucunda zarar görür ve acı hissederseniz zarar verenden nefret etmeyiz; fakat bilinçli ve kasıtlı olarak zarara uğrarsak sadece acı hissetmekle kalmaz nefret de eder hatta o kişiye düşmanlık besleriz. Buna karşılık kasıtlı bir biçimde de olsa işinden dolayı bize zarar verdiğini düşündüğümüz bir kişiye (örneğin hâkim), daha makul ve ılımlı oluruz. Yine verdiği zarardan dolayı pişmanlık duyana karşı, öfkemiz çok daha kolay yatışabilir (Hume 2009: 2.2.3: 236-238).

Hume, gurur ve kendini küçük görmenin saf heyecanlar olduklarını bu nedenle de onlara herhangi bir isteğin eşlik etmediğini ve onların da herhangi bir eylemi harekete geçiremediğini düşünür. Buna karşılık sevgi ve nefret ne saf heyecanlardır ne de kendi içlerinde tamamlanmışlardır. Bu nedenle ürettikleri heyecanlar dindirilemediği gibi zihni farklı bir şeye de götürebilirler (Hume 2009: 2.2.6: 248). Örneğin sevgiyi her zaman sevdiğimiz kişinin iyiliğini ve mutluluğunu istemek izlerken kötülüğünü ve mutsuzluğunu istememek izler. Benzer şekilde nefreti her zaman sevmediğimiz kişinin kötülüğünü ve mutsuzluğu istemek, iyiliğini ve mutluluğunu ise istememek izler. Dolayısıyla istek ve isteksizlik, sevgi ve nefretin doğasını oluştururlar ve onlardan ayrı değildir (Hume 2009: 2.2.6: 248).

Hume bazı dolaylı tutkularımızın, yukarıda söz ettiğimiz yalın tutkuların karışımı ya da bileşiminden (*compound passion*) oluştuğunu ileri sürer. Bunlar, iyilikseverlik (*benevolence*) ve öfke (*anger*), saygı (*respect*) ve küçümseme/hor görme (*contempt*), acıma (*pity*) veya şefkat (*compassion*) ve garaz (*malice*), kıskançlık (*envy*) ve cinsiyetler arası sevgi (*love between sex*) olmak üzere sekiz karşıt tutkudur. İyilikseverlik sevilen kişinin mutluluğunu isteme arzusu, buna karşılık öfke ise nefret edilen kişinin mutsuzluğunu isteme arzusudur (Hume 2009: 2.2.6: 248). Bunlar, sevgi ve nefretle karışmış ve onlara eşlik eden tutkulardır. Ancak sevgi ve nefrete eşlik eden sadece iyilikseverlik ve öfke değildir, başka tutkular da

vardır. Dolayısıyla sevgi ve nefret, zorunlulukla iyilikseverlik ve öfkeyi ortaya çıkarmaz. Yine de başkalarına sevgi ya da nefret beslememize göre onların mutluluk ya da mutsuzluklarını istememiz “doğamıza yerleştirilmiş keyfi ve ilksel bir içgüdüdür” (Hume 2009: 2.2.6: 249). Bu nedenle de bu tutkular Hume’a göre “orijinaldir ya da ilkseldir (*original*).” Bununla birlikte insan doğasının ilksel içgüdülerinin etkilerinden değil de onların taklidinden türetilmiş, “ikincil (*secondary*)” tutkular da vardır (Hume 2009: 2.2.7: 249). Buna göre acıma veya şefkat, sevginin etkilerini taklitten; garaz ise nefretin etkilerini taklitten ortaya çıkar. Acıma veya şefkat, kaygıya ya da sevince vesile olacak herhangi bir dostluk ya da düşmanlık olmaksızın, bir başkasının mutsuzluğu için kaygı duymaktır; garaz ise bize hiçbir zararı dokunmamış bir kişiyi mutsuzluğundan veya acısından dolayı sevinç duymaktır (Hume 2009: 2.2.7: 249-250). Ancak başkasının mutsuzluğunu istemek, belirli bir zarar ya da acıdan kaynaklanırsa bu, garaz değil öç almaktır. Hume’a göre genellikle nesnelere ya da şeyleri gerçek değerleri üzerinden değil de başkalarıyla kıyaslama veya karşılaştırma yoluyla yargılarız. Bu nedenle de bir kişinin sahip olduğu olumlu bir nitelik aslında bize haz verse de bu niteliği kendimizinkiyle karşılaştırdığımızda acı duyarız. Örneğin bir başkasının mutsuzluğu kendi başına ele alındığında bize acı verse de kendimizinkiyle kıyasladığımızda mutluluğumuzu arttırıp bize haz verir (Hume 2009: 2.2.8: 254). Kıskançlık ise garaza benzemekle birlikte, bir başkasına duyduğumuz ve karşılaştırma yoluyla kendi düşüncemizi küçülten bir hazın, kendi hazzımızdan üstünlüğünden heyecan duymaktır. Bir başka deyişle sahip olduğumuzdan daha üstün olduğunu düşündüğümüz bir başkasının hazından duyduğumuz rahatsızlık, kıskançlıktır. Başkasının iyi ve olumlu niteliklerinden ortaya çıkan sevgi ve kendini küçük görmenin karışımı olan tutku saygı; başkasının kötü ve olumsuz niteliklerinden doğan gurur ve nefret karışımı tutku ise küçümsemedir. Her ikisi de saygı duyulan ve küçümşenen kişileri kendimizle karşılaştırmamızla ortaya çıkar (Hume 2009: 2.2.10: 262). Cinsiyetler arası sevgi ise “üç farklı izlenim ya da

tutkunun birlikteliğinden türer: güzellikten doğan haz verici duyum, üreme için bedensel itki, soylu bir sevecenlik ya da iyi niyettir” (Hume 2009: 2.2.11: 265).

1.2.2. Doğrudan Tutkular

Hume doğrudan tutkuları açıklamaya, iradenin / istençin (*will*) ne olduğunu tespit ederek başlar. Zira tutkular iradeyle yakından bağlantılıdır ve iradenin etkileyici güdülerini oluşturur. Hume’a göre irade, “bedenimizin herhangi bir yeni eylemini ya da zihnimizin yeni algısını bilerek ortaya koyarken duyumsadığımız ve bilincinde olduğumuz içsel izleniminden başka bir şey değildir” (Hume 2009: 2.3.1: 268). Kısaca irade bilinçli olarak yeni bir eylem gerçekleştirdiğimizde ya da bir düşünce ortaya koyduğumuzda hissettiğimiz bir izlenimdir. Fark edileceği üzere Hume iradeyi ne bir kapasite ya da yeti ne de tercih veya özgür seçim gücü olarak tanımlar. Bu bakımdan onun iradeyi ele alış tarzı felsefe tarihindeki pek çok filozofunkinden oldukça farklıdır. Her ne kadar irade, belirli bir duyum ya da his olsa da tam anlamıyla tutkulardan biri de değildir. Elbette ki Hume’un iradeyi geleneksel anlamından farklı bir biçimde tanımlamış olması bunun özgürlük ve zorunluluk meselesinden bağımsız irdelenmesi gerektiği anlamına gelmez. Zira eylemlerimizi ya da düşüncelerimizi özgürce mi yoksa zorunlulukla mı belirleyip belirlemediğimiz doğrudan iradeyle bağlantılıdır. Bu mesele *İnceleme*’nin “İstenç ve Doğrudan Tutkular” bölümünün ilk kısmı olan “Özgürlük ve Zorunluluk” başlığında irdelenir (Hume 2009: 2.3.1: 268)

Doğrudan tutkular iki türdür: İlki, haz ya da acı veya bunların beklentisinden dolaysızca ve karmaşık bir refleksiyon süreci olmadan basit bir biçimde ortaya çıkan tutkulardır. Bunlar haz ya da acı ve iyi ya da kötü üzerine kurulu olan arzu ve nefret (*desire and aversion*), keder ve neşe/sevinç (*grief and joy*), umut ve korku (*hope and fear*) gibi tutkulara karşılık gelir. Örneğin kötü ve acı veren bir şey algıladığımızda acı hissedip korku duyarken iyi ve haz veren bir şey algıladığımızda arzu duyarız. Hume (2009: 2.3.9.8-9: 293), *İnceleme*’de bu ilk tür doğrudan tutkulardan umut ve

korkuya dair kapsamlı bir soruşturma yürütse de bu ikisi dışındaki tutkuların “hiçbirinin özel olarak dikkatte değer” olmadığını düşünür.

İkinci tür doğrudan tutkular, haz ve acı üretmekle birlikte tümüyle açıklanamayan orijinal bir dürtü (*impulse*) ya da içgüdüden (*instinct*) kaynaklanır. Bu içgüdü, hazzı iyiyle acıyı ise kötüyle ilişkilendirmemizi sağlar. Düşmanımızı cezalandırma ya da dostlarımızı mutlu etme isteğimiz; açlık, şehvet gibi bedensel istahlarımız bunlardan sadece bazılarıdır. Örneğin açlık, yememiz gerektiğini, yememizin iyi olacağını düşünmemize neden olarak yemeyi arzulamamızı sağlar. Dolayısıyla bu tutkular bize açlığın acısını ve yemek yeme zevkini hissettiren dürtüleri içerirler. İkinci tür doğrudan tutkular hazzı ve acıyı meydana getirirken ilk türdekiler haz ve acıya verilen tepkiden meydana gelirler (Hume 2009: 2.3.9.8: 292-293).

Doğrudan tutkular arasındaki ilişkiyi ise kısaca şu şekilde ifade etmek mümkündür:

a) İyilik/Kötülük⁹ basitçe düşünüldüğünde,

İyiye karşı Arzu (*Desire*)

Kötüye karşı Nefret (*Aversion*) hissedilir.

b) İyilik/Kötülük gerçekten mevcut olduğunda,

İyiye karşı Sevinç/Neşe (*Joy*)

Kötüye karşı Keder (*Grief*) veya Üzüntü (*Sorrow*) hissedilir.

c) İyilik /Kötülük belirsiz olup sadece tahmin edildiğinde,

İyiye karşı Umut (*Hope*)

Kötüye karşı Korku (*Fear*) hissedilir (Hume 2009: 2.3.9.6: 292).

Görüleceği üzere bir iyiliğin gerçekleşeceği kesin olduğunda sevinç duyarken gerçekleşme ihtimali düşük olduğunda umut besleriz. Benzer bir biçimde

---

⁹ İyilik veya kötülük yerine haz veya acı da denilebilir.

gerçekleşeceğinden emin olduğumuz kötü bir durum kederlenmemize veya üzülmemize yol açarken aynı durumun belirsizliği korku duymamıza neden olur.

2. Akıl ile Tutku Mücadelesi

Hume'a göre aklın kendi başına irade üzerinde doğrudan etkisi yoktur. Bu nedenle de aklımızın irademizi yönlendirmesi gerektiği ve seçimlerimizle eylemlerimizin aklımızın yönlendirmesine uygun olduğu ölçüde erdemli olacağımız doğru değildir. Bu yüzden Hume gerek günlük hayatta gerekse felsefede akıl ile tutkuların birbirlerine karşıt şeyler olarak konumlandırılmalarının, arasında sanki bir mücadele ya da çatışma varmış gibi düşünülmesinin nedenlerini araştırır. Bu mücadele, ona göre gerek akla öncelik ve değer verilip akıl sahibi varlıkların seçimlerini akla uygun olarak yapması gerektiğine ve eylemlerini de akıl yoluyla düzenlemekle sorumlu olduklarına inanılmasından gerekse tutkuların tümüyle tutarsız ve aldatıcı olduğunun düşünülmesinden kaynaklanır. Nitekim genellikle insan için en üst ve onu diğer canlılardan ayırt eden ilkenin akıl olduğu kabul edilmiştir. İşte, bu nedenledir ki filozoflar çoğunlukla insanların seçimlerini akılla yapmaya ve eylemlerini akılla düzenlemeye, kısaca akıllarını tutkuları üzerinde hâkimiyet kurmaya teşvik etmişlerdir.

Oysa Hume, aklın doğrudan iradenin herhangi bir eyleminin nedeni olmayacağını ve onun yönlendirmesiyle de tutkuya karşı çıkılamayacağını ileri sürer. Zira eylemlerimizin nihai amacını belirleyen haz elde etmek veya acıdan kaçmaktır. Aklımız ise sadece bu beklentiyi karşılayabilecek yollar veya araçlar hakkında bilgi sağlayabilir. Bunun anlamı aklımızın tek başına yalnızca haza ulaştıracak veya acıdan kaçırarak şeyleri bulabilmesidir; hazzı arama veya acıdan kaçma dürtüsüyle aklımızın hiçbir ilgisi yoktur (Hume 2009: 2.3.3: 277). Hume'un (2009: 3.3.3.1: 278) açık ifadesiyle "karşıt bir tutkudan başka hiçbir şey tutkunun dürtüsüne karşı çıkamaz ya da onu yavaşlatamaz." Aklımız, eylem üretmediğinden veya eyleme yöneltecek bir dürtü oluşturamadığından eylem için bir güdü de

olamaz ve herhangi bir tutkuya da karşı çıkamaz. O halde, bizi eylemde bulunmaya motive eden ve yönlendiren aklımız değil fakat bizzat tutkularımızdır.

Hume (2009: 3.3.3.4: 278), akıl ile tutkular arasında mücadele olduğunu savunanların, tutkulara karşı çıkan ilkenin akıl olmadığını fark edemediklerini düşünür. Oysa aklımızın ne bir eylemi onaylayarak ya da reddederek meydana getirebilmesi veya ortadan kaldırabilmesi ne de tutkulara karşı çıkabilmesi mümkündür. Akımız sadece amacımıza ulaşmamızı sağlayacak araçlarla ilgilidir, bu bakımdan da yalnızca araçsal bir işleve sahiptir. Tutkular ise eylemlerimizin motivasyon kaynakları ve itici güçleri olarak düşünülebilir. İşte, bu nedenle tutkuya karşı çıkan ilke yine bir tutku olabilir. Bir başka deyişle bir tutkunun ortadan kalkması için onun zıddı olan bir tutku gereklidir. Hume (2009: 2.3.3: 278) akıl ile tutkulara dair yapmış olduğu bu soruşturma sonucunda, “biraz olağan dışı” olarak nitelendirdiği şu ifadeyi kullanır: “Us [akıl] tutkuların kölesidir ve yalnızca öyle olması gerekir; hiçbir zaman onlara hizmet etmekten ve boyun eğmekten başka bir görev üstlenmez.” Aklın tutkulara tabi kılınması, sadece aklın yeterli olmamasına dayalı bir argüman olarak değil aynı zamanda tutkuların itici gücüne dayalı bir argüman olarak yorumlanabilir. Tutkular sadece izlenimler veya duygular değil mekanik güçlerdir (Buckle 2012: 200).

Bir tutkunun akla aykırı ya da mantıksız olduğu, Hume'a göre ya gerçekte var olmayan nesnelere var olduğu kabul edildiğinde ya da belirli bir amaca yönelik uygun araçlar seçilmediğinde ileri sürülebilir. Bu düşüncesini, “parmağımın çizilmesi yerine bütün dünyanın yok olmasını yeğlemenin usa [akla] aykırı olmadığını” söyleyerek açıklar (Hume 2009: 2.3.3.6: 278). Bu örnek üzerinden işaret etmeye çalıştığı şey, aklımızın bu tercihler arasında (ki örnekte ilk tercihimiz parmağımızın çizilmesidir, ikincisi ise bütün dünyanın yok olmasıdır) bir seçim yapamayacağıdır. Gerçekten de diğer insanların mutluluğuna ya da mutsuzluğuna karşı tamamen kayıtsız bir kişiyi düşündüğümüzde, böyle bir kişi için hangi sonucun ortaya çıkacağına bir anlam ve önemi olmadığından hangi tercihin yapılacağına da

bir anlam ve önemi yoktur. Hume (2019, 6.4: 81) bu durumu, “bir bilgenin eşit güdüler arasında kalarak tereddüt eden ve kararsız kalan eşeği gibi veya iki parça tahta veya mermer arasında kalan aynı eşek gibi iki tarafa yönelik hiçbir hevesi veya istekliliği olmadan beklemeye” benzetir.

Her kadar aklımız tutkularımızın kölesi olsa ve olması da gerekse, Hume’a göre (2009: 2.3.3.7: 279) bunun aksi de söz konusudur. Hume şöyle ifade eder:

Bir tutkuya, tutku yanlış bir sayılı üzerine kurulduğu ya da tasarlanmış erek için yetersiz araç seçtiği zaman dışında, hiçbir zaman herhangi bir anlamda usa [akla] uygun değil denemeyeceği için us [akıl] ve tutkunun birbirlerine karşı olmaları ya da istencin ve eylemlerin yönetimi için mücadele etmeleri olanaksızdır; bir sayılının yanlışlığını ya da bir aracın yetersizliğini algıladığımız anda tutkumuz hiçbir karşıtlık olmaksızın usumuza [aklımıza] boyun eğer.

Bu açıklamaya göre aklımız tutkularımızın yanlış bir varsayıma dayandığını keşfettiğinde, yanlış bir yargımızı düzelttiğinde ya da amaca ulaşmamızı sağlayacak araçların yetersizliğini fark ettiğinde, tutkumuz hiçbir çatışma veya karşıtlık olmaksızın aklımıza boyun eğecek, böylelikle tutkumuz aklımıza aykırı olmayacaktır. Nitekim tutkularımız yargılarımıza veya inançlarımıza bağlı oldukları için onların belirlenmesinde aklımız önemli rol oynar. Bu, aklımızın inançlarımız üzerinde değişiklik yaparak tutkularımızın etkisini ve şiddetini düşürebileceği anlamına gelir. İşte, bu nedenlerden dolayı da aklımız ile tutkularımız arasında aslında hiçbir zaman doğrudan bir mücadele veya savaş yoktur. Davidson (2001: 231) Hume’un eylemleri belirlemede veya neyin ahlaki olduğuna karar vermede akıl ve tutkunun rollerinin ne olduğu genel tartışmasında tutkunun aktif rolüne karşın aklın pasif rolünü vurguladığını ileri sürer. Akıl ve yargı, bir tutkuyu teşvik ederek veya yönlendirerek bir eylemin aracı nedeni olabilir.

Demek ki gerek aklımızın gerekse tutkularımızın işlevi birbirinden farklıdır. Tüm bu söylenenlerden yola çıkarak Hume (2009: 2.2.8.13: 291) tutku ile akli şu şekilde tanımlar:

Tutku ile genel olarak anladığımız şey zihnin, iyilik veya kötülük ya da yetilerimizin ilksel oluşumu yoluyla bir iştah uyandırmaya uygun olan herhangi bir nesne sunulduğu zaman, şiddetli belirgin bir duygusudur. Us [akıl] ile kastettiğimiz şey ise birincisi ile tam olarak aynı türden duygulardır, ama bunlar bizi onlar açısından bir

yanlışığa götüren ve onları yalnızca zihinsel yetilerimizin vargıları olarak görmemize neden olan dinginlikle işler ve ruh durumlarında hiçbir düzensizliğe neden olmaz.

Akıl ile tutkular arasındaki ilişkiye dair söylenenleri, kısaca da olsa Hume Çatalı üzerinden ifade etmek de mümkündür. Bilindiği gibi Hume'a göre akıl, doğruluk ve yanlışığın tespitiyle ilgilenir. Doğruluk ve yanlışıklık ise ide ilişkilerine veya gerçek varoluş ve olguya ilişkin anlaşmaya ya da anlaşmamaya dayanır. Dolayısıyla ide ilişkilerine ya da olgu konularına dair olmayan herhangi bir şeyin ne doğru ya da yanlış olabilmesi ne de aklın nesnesi veya konusu olabilmesi mümkündür. Tutkularımız, eylemlerimiz ve isteklerimiz ise böyle bir anlaşma ya da anlaşmamanın dışındadır, zira bunlar özgün gerçekler ve realitelerdir, kendi içlerinde bütündür ve başka tutkulara, eylemlere ve isteklere gönderimleri yoktur. Bu nedenle de doğru ya da yanlış olarak adlandırılmaları ve akla uygun ya da aykırı olmaları mümkün değildir. Tutkular tek başına seçimlerimizi belirlemeyi sağlarken akıl bize yalnızca ide ilişkileri ya da olgular arasındaki bağlantılar hakkında, şeylerin varlığı ve doğası ile bir şeyler elde edilecekse ya da bir şeylerden kaçınılacaksa bilgi verebilir. Bu bağlamda her ikisinin de ayrı işlevleri vardır, ancak birlikte insan doğasının bir parçasını oluştururlar.

Sonuç

Düşünce tarihi boyunca akıl ile tutkular birbirlerine karşıt şeyler olarak konumlandırılmış ve aralarında bir mücadele varsayılmıştır. Bu nedenle de genellikle aklın tutkulara hâkim olması gerektiği, *tutkuların aklın kölesi* olduğu kabul edilmiştir. Hume bu şekilde düşünülmesinin nedenlerini sorgulamış, bu sorgulama sonucunda da genel olarak kabul edilen aksine *aklın tutkuların kölesi* olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasını da aklın tek başına iradenin bir eyleminin nedeni olamayacağına ve iradenin yönlendirmesiyle tutkulara karşı çıkamayacağına dayanarak ileri sürmüştür. Hume'un bu iddiası ahlaki davranışları çeşitli rasyonel gerekçelere dayandırarak açıklamaya çalışmanın tek başına mümkün olmadığı anlamına gelir. Onun insanı davranışa geçiren veya geçirmeyen motivasyonları

belirlemesi, çağdaş düşünce açısından ahlak psikolojinin yolunu açması şeklinde yorumlanabilir. İnsanı harekete geçiren ve motive eden tutkular olduğu için akıl tek başına sadece onların tatminini sağlayacak araçları belirleyebilir ki bu bakımdan da araçsal bir işleve sahiptir. Nitekim aklın tutkulara dolaysızca erişimi de önceliği de yoktur. Aklımız ne herhangi bir tutkuya neden olabilir ne de var olan bir tutkuyu ortadan kaldırabilir. Ancak meşhur ve sıklıkla alıntılanan bu görüşünün devamında Hume, yanlış bir yargımızı düzelttiğimizde ya da amaca ulaşmamızı sağlayacak araçların yetersizliğini fark ettiğimizde, *tutkularımızın da aklımıza boyun eğeceğini* iddia eder. Tutkularımızın aklımıza boyun eğmesinden kasıt, aklımızın bizi tutkumuzdan veya istememizden vazgeçirmesi değil, tutkumuza veya istememize erişmek için kullandığımız aracın uygun olmadığını veya yetersiz olduğunu fark etmemizi mümkün kılarak kullandığımız araç doğrultusunda bir şeyler yapmayı istememizi bırakmayı sağlamasıdır. Elbette ki bu tarz durumlar da yine hayal kırıklığı, üzüntü veya keder gibi çeşitli duygu durumlarıyla sonuçlanabilir. Dolayısıyla aklımız ile tutkumuzun işleyişi farklı ancak birbiriyle içiçe geçmiştir, aralarında bir mücadele söz konusu değildir. Hume'a göre akıl ile tutkular arasında çatışma olduğunun zannedilmesinin temel nedeni hem dingin hem de şiddetli tutkulara sahip olduğumuzun fark edilmemesidir. Nitekim öfke ya da arzu gibi tutkularımızın şiddetli ya da yoğun oldukları kabul edilmesine rağmen iyilikseverlik gibi dingin olanlarının da tutku olduğu dikkate alınmamıştır. Bunun neticesinde de akıl ile tutkuların mücadele halinde olduğu varsayılmıştır. Oysa asıl çatışma dingin ve şiddetli tutkular arasındadır. Zira dingin tutkularımız da en az şiddetli olanlar kadar irademiz ve eylemlerimiz üzerinde etkilidir. Hume'un akıl ve tutkular üzerine tespitleri, ahlaki yargılarımız söz konusu olduğunda aklımızın tek başına belirleyici bir faktör ve zorunlu bir koşul olmadığını gösterme imkânı sağlar. Bu sayede Hume ahlaki ayrımların akıldan değil de ahlak duygusundan kaynaklandığını ileri sürerek ahlaki rasyonalizme karşı çıkararak duygu temelli bir ahlak kuramı ortaya koyar.

The Combat of Reason and Passion: A Humean Analysis

Summary

Ayşe Gül ÇIVGIN

Assoc. Prof.

Bartın University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Bartın, TR.

ORCID: 0000-0003-2838-6737

ag.civgin@gmail.com

Introduction

In the *Treatise of Human Nature*, Hume treats the details of the passions (passions) by situating them between the function of knowledge and morality. Reason and passions give rise to the whole chain of reasoning. Whereas in Book I of *Treatise* the passions are dealt with under the rubric of perception in general and impressions in particular, in Book III the moral emotions are positioned as special cases of direct and indirect passions. In this mean, reason, passion and morality are intertwined. Hume argues that reason alone is not a motive of the will but a “slave of the passions” and claims that virtuous vice or good bad etc. are not derived from reason but from the moral sense. Since antiquity, many philosophers have thought of passions as negative things and positioned them in opposition to reason.

In both medieval and modern philosophy, the same view continued with partial changes. It was believed that the passions were the source of evil and therefore had to be tamed or suppressed. This is because an ideal and knowledgeable person was envisioned to be strong-willed, in control of his passions, and guided by reason. In this context, it was accepted that there was a combat or conflict between reason and passion, and that reason prevailed in this struggle. On the other hand, Hume considered passions an integral part of human nature and therefore aimed to investigate the mechanism of their functioning. As a matter of fact, considering that his main goal in the *Treatise* was to develop a new science of human nature, it can be said that he wanted to further expand the scope of this science with his views on the passions.

Relation of Reason and Passion

According to Hume, reason has no direct influence on the will. Therefore, it is not true that our reason must guide our will and that we will be virtuous to the extent that our choices and actions are in accordance with the guidance of our reason. For this reason, Hume investigates the reasons for the positioning of reason and passions as opposites both in daily life and in philosophy, as if there is a struggle or conflict between them. According to him, this struggle stems both from the belief that reason is prioritized and valued and that rational beings must make their choices by reason and are responsible for regulating their actions through reason, and from the belief that the passions are completely inconsistent and deceptive. As a matter of fact, it is generally accepted that

the highest principle for human beings and the principle that distinguishes them from other living beings is reason. It is for this reason that philosophers have often encouraged people to make their choices with reason and to regulate their actions with reason, in short, to dominate their reason over their passions.

However, Hume argues that reason cannot be the direct cause of any act of the will, and passion cannot be opposed by its guidance. For it is the attainment of pleasure or the avoidance of pain that determines the ultimate goal of our actions.

Our reason can only provide information about the ways or means to fulfil this expectation. This means that our reason alone finds only what will lead to pleasure or avoid pain; our reason has nothing to do with the impulse to seek pleasure or avoid pain (Hume 2009: 2.3.3: 277). In Hume's (2009: 3.3.3.3.1: 278) explicit statement, "nothing but an opposing passion can oppose or slow down the impulse of passion." Since our reason cannot produce action or generate an impulse that would lead to action, it cannot be a motive for action and cannot oppose any passion. It is not our intellect, then, but our passions that motivate and direct us to act.

However, according to Hume, when our reason discovers that our passions are based on a false assumption, corrects an erroneous judgment, or realizes the inadequacy of the means to achieve the end, our passions will submit to our reason without any conflict or opposition so that our passions will not be contrary to our reason.

Indeed, since our passions depend on our judgments or beliefs, our reason plays an important role in their determination. This means that our reason can modify our beliefs to reduce the influence and intensity of our passions. For these reasons, there is never a direct struggle or war between our reason and our passions.

Conclusion

Hume thinks that trying to explain moral behavior based on various rational reasons alone is not possible. His identification of the motivations that do or do not move people to act can be interpreted as paving the way for moral psychology in terms of contemporary thought. Since it is passions that move and motivate human beings, reason alone can only determine the means to satisfy them, and in this respect, it has an instrumental function. Reason does not have direct access to the passions, nor does it have priority. Our reason can neither cause any passion nor can it eliminate an existing passion. However, in the continuation of this famous and often quoted view, Hume claims that our passions will submit to our reason when we correct a wrong judgment or when we realize the inadequacy of the means to achieve the end. What is meant by the submission of our passions to our reason is not that our reason makes us give up our passion or our will, but that it makes us realize that the means we are using to achieve our passion or our will are inappropriate or inadequate, and thus makes us stop wanting to do something in line with the means we are using. Of course, these situations can also result in various emotional states, such as disappointment, sadness or grief. Therefore, the functioning of our reason and our passions are different but intertwined, and there is no struggle between them. According to Hume, the main reason why we think that there is a conflict between reason and passion is that we do not realize that we have both serene and violent passions. Although our passions such as anger or desire are accepted to be violent or intense, it is not taken into account that calm passions such as benevolence are also passions. As a result, it is assumed that reason and passion

conflict. However, the real conflict is between serene and violent passions. For our calm passions are just as effective on our will and actions as the violent ones. Hume's determinations on reason and passions allow us to show that reason alone is not a determining factor and a necessary condition when it comes to our moral judgments. In this way, Hume opposes moral rationalism by arguing that moral distinctions do not arise from reason but from the moral sense.

KAYNAKÇA | REFERENCES

- Ardal, P'all S. (1966). *Passion and Value in Hume's Treatise*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Buckle, S. (2012). "Hume on the Passions", *Philosophy*, Vol. 87, No. 340: 189-213. <https://www.jstor.org/stable/41441507>
- Davisson, D. (2001). *Essays on Actions and Events*. Oxford: Oxford University Press.
- Hearn, T., K. (1973). "Ardal on the Moral Sentiments in Hume's *Treatise*". *Philosophy* 48. No:185, pp. 288-292.
- Hume, D. (2007). *A Dissertation on the Passions; The Natural History of Religion*. Edited by Tom L. Beauchamp. Oxford: Oxford University Press.
- Hume, D. (2009). *A Treatise of Human Nature*. Edited by David Fate Norton & Mary J. Norton. Oxford: Oxford University Press.
- Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Trans. by Ergün Baylan. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Hume, D. (2019). *Ahlak İlkeleri Üzerine*. Trans. by Nil Demir. Ankara: Fol Yayınları.
- Hume, David. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Trans. by Oruc Aruoba. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, E. (2022). "David Hume Düşüncesinde Duygu-Düşünce İlişkisinin İnsan Doğasında Temellendirilmesi". *Tetkik* 2: 429-445. <https://doi.org/10.55709/tetkikdergisi.2022.2.45>
- Kılıç, Y. (2005). "Hume'un Ahlak Görüşünde Duygunun Yeri". *Kaygı Uludağ üniversitesi Felsefe Dergisi*. 4: 126-138.
- Louis E., Loeb. (1977). "Hume's Moral Sentiments and the Structure of the Treatise," *Journal of the History of Philosophy*, vol. 15, no 14: 395-403.
- Merrill, K., R. (2008). *Historical Dictionary of Hume's Philosophy*. United States of America: The Scarecrow Press.
- Smith, N., Kemp. (1966). *The Philosophy of David Hume; A Critical Study of its Origins and Central Doctrines*. London & New York: Published by MacMillan & St Martin's Press,
- Yazıcı, Aslı. (2024). "Hume'da Duygu, Erdem ve Karakter İlişkisi." *MetaZihin*, 7(2): 59-80.
- Zırhhoğlu, G. (2021). "David Hume'un 'Sevgi ve Nefret' Konusuna İlişkin Deneyleri." *Felsefe Dünyası Dergisi*, 73: 245-266.